

PhDr. Jana Černá, Ph.D.

Problémy interpretace renesančního vědění: empirie vs. tradice v renesanční kultuře

„Ten, kdo překračuje hranice starých národů, obtížně sice přístupné, ale půvabné, když se tam dospěje, ten na každém kroku nutně naráží na četné vědecké obtíže.“

PETRARCA, Tomáši Caloriovovi v Mesině. O proslulém ostrově Thule. In: *Listy velkým i malým tohoto světa*, s. 35.

Abstract

The central theme of this study is the problem of the interpretation of Renaissance knowledge, especially the relationship between empiricism and tradition in Renaissance epoch. The paper analyses three forms of Renaissance knowledge: humanism, historia naturalis and natural philosophy. It primarily intends to reject the characteristics of Renaissance period like the age of modernism and empiricism as well as the age of renovation of antiquity. There were those who praised the classical heritage and the others who attacked the ancients while integrating many ancient concepts in their works. And therefore the Renaissance should be interpret like the period of "seeming paradoxes".

Klíčová slova: renesance, vědění, filosofie, historia naturalis, humanismus, přírodní filosofie, empirie, tradice

Keywords: Renaissance, knowledge, philosophy, historia naturalis, humanism, natural philosophy, experience, tradition

1. Idealizace vs. devalvace renesančního vědění

V pracích zabývajících se renesančním myšlením se lze setkat s různorodými interpretacemi renesanční epochy, jejichž pestrost označuje P. O. Kristeller za matoucí (KRISTELLER, Peter Paul, 2007, s. 15). S určitým zjednodušením lze říci, že tradiční přístup k renesančnímu myšlení (konkrétně především filosofickému a vědeckému) byl buď idealizovaný a nekritický (Burckhardt), nebo naopak poněkud devalvující (novověk, pozitivismus). Interpretace, které vycházejí především z tradice Burckhardtova díla *Die Cultur der Renaissance in Italien* (1860) prezentují renesanci jako „zlatý věk“, jenž překonává středověké tmářství a na světlo přivádí „celé, úplné jádro člověka“ (srv. BURCKHARDT, Jakob, 1912, II, s. 35, 1912 I, s. 139). Renesanční epocha je charakterizována výrazným rozkvětem věd, osvobozujících se od předchozích dogmat, předsudků a autorit klasických textů (srv. COPENHAVEN, Brian a SCHMITT, Charles, 2002, s. 18–21, 289–290). Renesanční vědci a přírodní filosofové jsou vnímáni jako výjimečná, autonomní individua, která důvěřují téměř výhradně svým schopnostem, v procesu poznávání světa preferují empirické metody a svá pojednání vytvářejí nikoli na základě studia a komentářů k textům, nýbrž z pozice *ego videns* (FLOSS, Pavel, 1987, s. 166–168). Devalvující pojetí renesanční epochy má své kořeny již v novověkém myšlení, které se v obecné rovině stavělo kriticky k veškerému předchozímu poznání. Renesančnímu vědění vytýkalo konkrétně především inklinaci k „pochybným doktrínám“ (viz např. DESCARTES, René, 1992, s. 11) a dále potom absenci metody a z ní plynoucí chaotičnost (srv. FLOSS, Pavel, 2001, s. 29). Na novověké pojetí navázala osvícenská a pozitivistická historiografie, která shledávala renesanční vědění spekulativním a nemoderním (viz např. RUSSELL, Bertrand, 1967, s. 484).

Idealizované i devalvující pojetí samozřejmě vytvářejí příliš zjednodušená schémata, jež nejsou s to adekvátně postihnout realitu renesanční epochy. Charakteristika renesančního vědění jakožto „moderního“, založeného výhradně na empirii a kritického vůči klasickým autoritám je nepřesná, stejně jako hodnocení renesančního myšlení přívlastky „nemoderní“ či „spekulativní“. Renesanční vědění, resp. konkrétněji jednotlivé jeho proudy, nelze jednoznačně vymezovat ani návratem k antické vzdělanosti. Studium pramenů ukazuje, že např. renesanční humanismus či *historia naturalis* nelze považovat, tak jak bývá obvyklé, za proudy ryze filologické a epigonské. A podobně nelze ani tvrdit, že by renesanční přírodní filosofie nezávisle na předchozím vědění vytvářela „nový obraz světa“.

2. Nihil novum dicere?

Renesanční humanismus bývá standardně interpretován jako kulturně vzdělávací program, jehož hlavním cílem bylo obnovení antické vzdělanosti, bez ambicí vlastního osobitého a inovativního přínosu (v souladu s heslem *nihil novum dicere*). Humanisté jsou potom prezentováni jako vzdělanci, jejichž hlavním zájmem byla *studia humanitatis*, mezi něž patřila gramatika, rétorika, poezie, historie a morální filosofie; jejich vztah k přírodní filosofii

je vnímán jako indiferentní. Za výlučný předmět zájmu renesančních humanistů jsou považovány texty, přírodní svět měl stát stranou jejich zkoumání. Hlavní přínos humanismu je spatřován v zpřístupnění mnohých antických děl v co nejpůvodnější podobě a ve vytvoření metod textuální kritiky. Při bližším zkoumání se však výše uvedené vymezení humanismu ukáže jako zjednodušené.

Jak uvádí např. Grafton či Findlenová: humanisté rovněž významně přispěli k rozvoji vědy samotné, neboť poukázali na řadu rozporů mezi jednotlivými antickými autoritami, což mj. vedlo k zájmu o přímé zkoumání přírody (FINDLEN, Paula, 2006, s. 440–441; GRAFTON, Anthony, 1992, s. 4–5). Textuální criticismus tedy nepřispěl pouze ke zkvalitňování a korigování textů a jejich interpretací, ale rovněž podněcoval k bližšímu kontaktu s empirickým světem. Zjednodušeně řečeno, snaha rekonstruovat antické vědění (typická např. pro Gessnera či Aldrovandioho) přešla ve fázi kritickou, kdy učenci klasické texty nejen doplňovali a komentovali, ale rovněž opravovali chyby, které v nich našli (HARRISON, Peter, 1998, s. 87–88). Učenec, který se například setkal s neznámým řeckým jménem rostliny či živočicha, mohl název prostě transkribovat, nebo na základě jeho popisu nalézt v přírodě odpovídající druh, jenž byl v latině již pojmenován. První metoda přinášela nejisté a často chybné výsledky, proto se důkladní překladatelé vydávali druhou cestou. Přitom pouze malá část rostlinných a živočišných druhů byla zaznamenána a popsána v klasických textech, tedy pro renesanční učence vyvstala výzva tato opomenutí napravit (HARRISON, Peter, 1998, s. 78–79).

Mikkeli zároveň poukazuje na fakt, že humanismus lze schématicky dělit na dva chronologické proudy: první, jenž trval do konce 15. století, byl orientován především literárně a zajímal se o znovuoživení antických textů. Druhý proud již nechtěl pouze adekvátně rekonstruovat texty, nýbrž hledal také pravdu o jejich předmětu (MIKKELI, Heikki, 1992, s. 11; Srv. HARRISON, Peter, 1998, s. 88–87). Za specifický druh renesančního humanismu lze považovat salamanský vědecký humanismus (*humanismo científico*), jehož představitelé byli nejen vynikajícími filology, pracujícími s tradičními texty, ale věnovali se rovněž samostatnému zkoumání přírody, přinášejícímu originální poznatky především v oblasti kosmografie a *historia naturalis* (FLÓREZ MIGUEL, Cirilo; GARCÍA CASTILLO, Pablo a ALBARES ALBARES, Roberto, 1999, s. 29–31).¹

1) Jako příklad lze uvést významného humanistu Elia Antonia de Nebriju (1441–1522), autora první gramatiky moderního jazyka, vydané pod názvem *Gramática de la lengua castellana* (1492). Nebrija nebyl pouze filolog, nýbrž se zajímal rovněž o kosmografii, *historia naturalis*, astronomii či matematiku. Během svých studií v Bologni se seznámil s Ptolemaiovým dílem a po svém návratu do Salamanky je představil, spolu s vědeckými názory vlastními, v knize *In cosmographiae libros introductorium* (1498). Nebrijovy kosmografické názory přitom podle Flóreze, Garcíi a Albarese představují jedny z prvních snah o nalezení nového kosmografického paradigmatu, jehož potřeba byla vyvolána obrozením Nového světa (FLÓREZ MIGUEL, Cirilo; GARCÍA CASTILLO, Pablo a ALBARES ALBARES, Roberto, 1999, s. 29–31).

V souvislosti s renesančními *historiae naturalis* lze upozornit na další obecně přijímané a zjednodušené schéma. *Historiae naturalis*, které neměly jednotnou a neměnnou formu ani obsah a stejně tak nezaujímaly jednoznačné postavení ve struktuře dobového vědění, jsou charakterizovány popisováním a katalogizováním přírody (OGILVIE, Brian, 2006, s. 2), založeném na rekonstrukci antického vědění, odkrývání sítě asociací, symbolů a skrytých významů objevujících se v mytologii a textech klasických autorů (PINON, Laurent, 2005, s. 250–251). Za skutečný předmět zájmu tvůrců *historia naturalis* (Gessner, Aldrovandi) není potom proto považována samotná příroda, nýbrž texty o přírodě (srv. PINON, Laurent, 2005, s. 250–251). Avšak i autoři jako Gessner a Aldrovandi čerpali do určité míry ze svých vlastních empirických poznatků, tedy nebyli pouhými „kabinetními vzdělanci“. Přestože svá díla skutečně staví především na znalosti antických autorů, věnovali se rovněž přímému zkoumání přírody, zakládali své sbírky přírodnin atp. (srv. FINDLEN, Paula, 2006, s. 446).

Hovoříme-li o renesančních *historiae naturalis*, je třeba si zároveň uvědomit, že je nutné rozlišovat mezi „přírodními historiemi“ Starého a Nového světa, neboť jejich charakter se radikálně liší. Jinakost *historia naturalis* Nového světa je dána především jinakostí zkoumaného materiálu: objevení Ameriky odhalilo obrovské mezery v antickém vědění o přírodě, jež mohly být vyplněny pouze přímým zkoumáním přírodního světa (srv. HARRISON, Peter, 1998, s. 70). Smyslová zkušenost tak hraje v těchto dílech roli významnou, bylo by však zjednodušující tvrdit, že výhradní. I „přírodní historie“ Nového světa hledají oporu v textech antických, byť často za účelem vymezení se vůči nim; setkat se v nich lze však rovněž s hledáním odpovědí na nově formulované otázky prostřednictvím děl starých autorit (srv. např. GRAFTON, Anthony, 1992, s. 1–10). Nejevidentnější příklon k empirii potom vykazují díla autorů, kteří byli popisem Nového světa pověřeni španělským panovníkem (Karlem V. a především Filipem II.), jenž vzhledem ke svým mocenským a ekonomickým zájmům vyžadoval co nejpřesnější a nejvyužitelnější informace. U těchto děl je dokonce legitimní považovat za jejich charakteristický rys důraz kladený na poznání smyslové a odklon od klasické textuální vzdělanosti.

3. Empirie, tradice a Nový svět

Francis Bacon ve svém díle *Nové Organon* (1620) hovoří o objevení Ameriky jako o „příčině a počátku věcí nad jiné znamenitějších“ (BACON, Francis, 1990, s. 133). Dalekými námořními plavbami podle něj došlo k rozmnožení vědy: mnohé bylo odkryto a nalezeno, hranice intelektuálního světa se posunuly a filosofie mohla být spatřena v jiném světle (BACON, Francis, 1990, s. 122). Zásoba zkušeností nesmírně vzrostla (BACON, Francis, 1990, s. 111).

Při poznávání Nového světa, jež se stalo téměř výhradně doménou španělských humanistických vzdělavců, mořeplavců či obchodníků, byla zkušenost, *experientia*

(*experiencia, experience*) stěžejní kategorií.² Příroda nových zemí, na rozdíl od přírody „staré“, nemohla být interpretována prostřednictvím autoritativních, nejčastěji antic-
kých, textů, neboť postrádala reference ke stávajícím epistemologickým modelům. Pří-
mou zkušenost nebylo možné uvést v soulad s tradičními texty, nadto mnohé myšlenky
„starých“ autorů byly vyvráceny či vyvratitelné novými fakty. S objevováním nezná-
mých částí zeměkoule se jasně ukazovaly limity stávajícího vědění.

V Novém světě, jak píše sevillský lékař Nicolás Monardes (asi 1512–1588) v úvo-
du svého nejnámějšího díla *Historia medicinal...* (1565), byly nalezeny takové věci (*cosas*),
které byly do jeho doby zcela neznámé a nevidané (*jamás han sido vistas, ni hasta oy sabidas*)
(MONARDES, Nicolás, 1580, f. 1r).³ Až čas, jenž je „objevitelem všech věcí“, odkryl k veliké-
mu užitku (*mucho provecho*) všech to, co bylo starověkým autorům (*los antiguos*) skryto.

Španělský humanista José de Acosta (1539–1600) se ve svém díle *Historia na-
tural y moral de las Indias* (1590) dokonce vysmívá Aristotelově filosofii a meteorologii,
konkrétně pasážím pojednávajícím o oblastech, v nichž se rozprostíral Nový svět, neboť
byly ve výrazném rozporu se zkušeností Španělů. Uvádí, že namísto nesnesitelného hor-
ka, jež mělo podle Aristotela tuto část zeměkoule v daném období stravovat, pocítoval on
i jeho druhové po příjezdu do horkého pásu (*zona torrida*) chlad (ACOSTA, José de, 1591,
f. 66v)⁴. *Zona torrida* se navzdory přesvědčení mnohých starověkých autorit (*antiguos*),

2) Zkušenost (*experientia, experience, experiencia; taktéž lat. výraz experimentum byl ve středověku a raném novověku užíván jako synonymum výrazu experientia*) je považována za stěžejní kategorii vědění o přírodě (*natural knowledge*) na počátku i konci vědecké revoluce (DEAR, Peter, 2006, s. 106). Jinak byl pojem *experientia* vymezován a nahlížen na univerzitní půdě, jinak zase v kruzích neakademických. Na univerzitách vycházelo pojetí empirie z aristoteléské filosofie, kde „*experientia*“ byla výpovědí o tom, jak se věci v přírodě mají (*statement of how things happen in nature*) spíše než výpovědí o tom, jak se cosi stalo v jednotlivém případě (*how something had happened on a particular occasion*) (DEAR, Peter, 1995, s. 4). Cílem aristoteléské vědy (*scientia*), usilující o poznání obecného, bylo stanovení příčin přírodních procesů. V renesanci a raném novověku mnozí myslitelé, především ti, kteří působili vně univerzit, zaujímali k aristoteléské tradici převážně negativní postoj. Kritice podrobovali rovněž aristoteléské pojetí empirie a sami rozvíjeli jiné pojetí „*neučené empirie*“ (*untutored experience*), nezávislé na filosofickém porozumění, zdůrazňující potřebu znalosti jednotlivých věcí, jejich vlastností a užitku. „*Neučenou empirii*“ pěstoval např. Paracelsus, inspirovaný metodami řemeslníků, kteří měli „*blízký, téměř tajemný vztah k věcem samým*“ (DEAR, Peter, 2006, s. 110). Obdobný postoj k empirii zaujímali i přírodní mágové, tvůrci *historia naturalis* či F. Bacon.

3) Pozn. úryvky a pojmy převzaté z historických materiálů netranskribuji do současné španělštiny, nýbrž je ponechávám v jejich původní podobě.

4) „*Aquí yo confieso que me rey, e hize donayre de los Meteoros de Aristóteles, y de su Philosophia, viendo que en el lugar y en el tiempo que conforme a sus reglas, havia de arder todo, y ser un fuego, yo y todos mis compañeros teníamos frio*“ (ACOSTA, José de, 1591, f. 66v).

z nichž Acosta jmenuje kromě Aristotela ještě Plinia a Parmenida, ukázala být nejen obyvatelná, ale navíc hojně osídlená lidmi i zvířaty. Oproti přesvědčení antických autorů⁵ zde nechyběla vodstva ani pastviny, naopak: Acosta nové země shledává nejojnějšími na celé zeměkouli (ACOSTA, José de, 1591, f. 27r)⁶. Byla to právě očitá zkušenost (*experiencia por vista de ojos*), jež podle Acostových slov vyvedla ty, kteří do Nového světa zavítali, z omylu o jeho neobyvatelnosti (ACOSTA, José de, 1591, f. 28v). Na základě empirického poznání se tedy ukázalo, že i „tak velký filosof“, jakým byl Aristoteles, se mýlil (ACOSTA, José de, 1591, f. 24v)⁷.

S rostoucím uvědoměním, že starověcí myslitelé mnohé neznali a v mnohém chybovali, slábla autorita klasických textů. Setkání Evropy s Amerikou výrazně přispělo k narušení statusu knih jako celistvého zdroje poznání a rovněž nepostradatelného nástroje pro interpretaci světa.⁸ Jak uvádí P. Harrison: objevné plavby odhalily obrovské mezery v antickém vědění o přírodě, jež mohly být vyplněny pouze přímým zkoumáním přírodního světa (HARRISON, Peter, 1998, s. 70).

Rozklad vlivu autorit však nebyl tak rychlý, jak mnozí historici uvádějí (Srv. GRAFTON, Anthony, 1992, s. 7). Přímá zkušenost nezdědala hledala opory v tradici textů, popř. jimi byla i do určité míry modifikována. Zmiňovaný Acosta se sice vysmívá Aristotelově omylu, vzápětí však oceňuje vynikajícího hvězdoporce a kosmografa Ptolemaia a znamenitého filosofa a lékaře Avicennu, kteří byli svými názory o obyvatelnosti horkého pásu blíže skutečnému stavu než Aristoteles („El excelentísimo Astrologo y Cosmographo

5) „La razon que dauan (los antiguos – pozn. J. Č.) de ser esta Zona torrida inhabitable era el ardor del sol [...] la hace falta de aguas y pastos“ (ACOSTA, José de, 1591, f. 24v).

6) „[...] de pastos y aguas es la region más abundante, de quantas tiene el mundo vniverso“ (ACOSTA, José de, 1591, f. 27r).

7) „Aristoteles, aunque tan gran philosopho, se engañó en esta parte“.

8) Pro scholastické myšlení bylo příznačné přesvědčení, že člověk před vyhnáním z ráje disponoval dokonalým věděním, avšak poté, co ráj musel opustit, došlo k jeho narušení a částečné ztrátě. Pozůstatky tohoto vědění se dochovaly v písemné a ústní tradici, jež se stala hlavním zdrojem při jeho „rekonstrukci“. Smyslové poznání se převážně jeví jako nespolehlivé. Studium přírody spočívalo tedy spíše v interpretaci textů o přírodě (především Aristotelových, Galénových a Dioskoridových děl, dále encyklopedií Plinia a Isidora ze Sevilly a v neposlední řadě rovněž bestiářů) než v jejím empirickém zkoumání. HARRISON, Peter, 1998, s. 66–67. K narušení síly autorit přispěly výrazně i poznatky nové kosmologie inspirované Koperníkovým dílem a nové anatomie vycházející z Vesaliova spisu *De humani corporis fabrica* (1543). Významnou úlohu v tomto ohledu sehrála rovněž textuální kritika a překladatelská činnost humanistů, jež umožnila odhalit mnohé chyby v klasických dílech a nesourodosti mezi nimi. Srv. ELLIOT, John Huxtable, 2000, s. 42. „La autoridad de los textos clásicos comenzó a tambalearse en el siglo XVI [...] Experiencia directa valía más que mil libros.“ Více viz HARRISON, Peter, 1998, s. 70; GRAFTON, Anthony, 1992, s. 4–5.

Ptolomeo, y el insigne Philosopho Auicena atinaron harto mejor, pues ambos sintieron que debaxo de la Equinocial hauia muy apazible habitacion") (ACOSTA, José de, 1591, f. 67r). Nadto i samotnému Aristotelovi dává na jiných místech svého díla za pravdu, popř. se jeho omyly snaží omluvit („Aristóteles tiene gran razón [...] dize mucha verdad [...] En esto se le deue perdonar a Aristoteles") (ACOSTA, José de, 1591, f. 24r–27r). N. Monardes zase popisuje léčivé účinky zcela nových rostlin, ale činí tak mj. prostřednictvím kategorií galénské a hippokratovské medicíny. Např. o kvalitách rostlin Nového světa se Monardes vyjadřuje následovně: např. „Es caliente en quarto grado" (MONARDES, Nicolás, 1580, f. 55v); „Es caliente, a lo que me parece, en primer grado" (MONARDES, Nicolás, 1580, f. 65v); „Es caliente en tercero grado, y seco en el primero, pero con notable confortacion" (MONARDES, Nicolás, 1580, f. 81v) etc.⁹ Antické vědění se tak na jedné straně ukazovalo jako neudržitelné a mnohdy protikladné novým faktům, na straně druhé však i nadále sloužilo jako nástroj pro poznávání světa a představovalo i jediný možný prostor pro začlenění nových poznatků (Srv. GRAFTON, Anthony, 1992, s. 117).

4. Renesance jako epocha „zdánlivých paradoxů“

I natolik „revoluční“ a vlivná díla, jakými byla *De revolutionibus orbium coelestium* a *De humani corporis fabrica*, vycházela vedle empirie také z antické tradice. Koperník i Vesalius antické vědění nejen revidovali, ale zároveň na něm své nové poznatky budovali.¹⁰ Přijetí Galénových pitevních postupů Vesaliovi paradoxně umožnilo Galéna překonat. Sám Vesalius však považoval za svůj cíl nikoli překonání, nýbrž obnovení „ztracené disciplíny“, a to v podobě, v jaké byla praktikována ve staré Alexandrii (HARRISON, Peter, 1998, s. 79–80). W. Harvey (1578–1657), objevitel krevního oběhu (*De motu cordis et sanguinis in animalibus*, 1628), explicitně velebil Aristotelův odkaz, kdežto R. Fludd (1574–1637), okultní filosof a paracelsián, jenž vyslovil teorii krevního oběhu založenou na analogii makrokosmu a mikrokosmu, a proto bývá považován za předchůdce Harveyho, jízlivě útočil na antické autority, zatímco mnohé aspekty myšlení antických autorů integroval do svého díla.

9) Srv. např. BLEICHMAR, Daniela, 2007, s. 83–99.

10) Dále viz např. GRAFTON, Anthony, 1992, s. 112–120. Srv. NEJESCHLEBA, Tomáš, 2008 in: FIALOVÁ, Lydie, KOUBA, Petr a ŠPAČEK, Martin (eds.), 2008, s. 38–48. Srv. také NEJESCHLEBA, Tomáš, 2008, s. 124. Nejeschleba mj. upozorňuje na chybnost ztotožňování renesanční anatomie pouze s Vesaliovým dílem a nazírání na ni jakožto na jednotlý proud. V šestnáctém století se podle něj lze setkat minimálně se třemi anatomickými projekty: s již zmíněným Vesaliovým, těžícím z tradice galénovské, Colombovým (Realdo Colombo, 1515–1559), vycházejícím z tradice alexandrijské, a projektem Girolama Fabricia ab Aquapendenteho, čerpajícím z tradice aristotelské (více viz NEJESCHLEBA, Tomáš, 2008, s. 123–126).

Renesanční přírodní filosofové na jedné straně antickou tradici ostře kritizovali a své vědění hodnotili jako správnější a bohatší, přičemž nejčastějším předmětem jejich výtek byla filosofie aristotelická. Např. G. Bruno uvádí, že Aristoteles byl „naprosto nevědomý ve věcech přírodní filosofie“ (BRUNO, Giordano, 2007, s. 151–152). Na straně druhé je třeba si uvědomit, že odklon od Aristotela často znamenal inklinaci k jiným antickým autoritám (Plinioví, atomismu, stoicismu). Renesanční přírodní filosofie tak byla spíše spekulativní než empirická a často usilovala nikoli o vytváření nového učení, nýbrž o obnovení prastaré moudrosti (*prisca sapientia*) (srv. BLAIR, Ann, 2006, s. 376). Kromě toho aristotelismus i nadále setrval podstatným a obvyklým zdrojem informací o přírodě (ať už se vůči němu renesanční autoři v menší či větší míře vymezovali). Většina renesančních univerzit zůstávala „aristoteláckými“, hojně vznikaly i nové komentáře k Aristotelovým dílům, zakládající se často na studiu „nového Aristotela“ a nově objevených komentářů k jeho textům (NEJESCHLEBA, Tomáš, 2008, s. 53; srv. BLAIR, Ann, 2006, s. 372–373). Objevovaly se i tendence aristotelismus modifikovat či spojovat jej s jinými, zdánlivě neslučitelnými učenými (srv. Picův synkretismus).

Přímé pozorování se v renesanční epoše stalo zcela nepostradatelným pro poznávání neznámé přírody Nového světa. Ať již byl ten, kdo podával zprávy a pojednání o nových územích jakkoli sečtělý a formovaný klasickými texty, měl-li popisovat Nový svět, byl nucen vycházet především z přímé zkušenosti, přestože se ji mnohdy (v závislosti na cíli svého zkoumání) snažil začlenit do tradičních paradigmat (např. Fernández de Oviedo, José de Acosta) a někdy ji rovněž do značné míry modifikoval či si vypomohl vlastními fantaziemi (např. Kolumbus). Důraz kladený na poznání empirické, spjatý s fascinací pozoruhodnou novostí a kritikou poznatků a systémů starých, nicméně zaujímal ve španělských renesančních dílech pojednávajících o Novém světě dominantní roli.

V obecné rovině však nelze renesanci, ba ani renesanční přírodní filosofii, charakterizovat příklonem k empirii a kritikou antických autorit. Renesanční přírodní filosofové nebyli „pokrokoví“ muži, zakládající své vědění primárně na přímém zkoumání přírody. Ačkoli se mnohdy vymezovali negativně především vůči Aristotelovi, z antické tradice stále čerpali a jejich díla zůstávala do značné míry spekulativní. Stejně tak renesanční humanisté a autoři *historia naturalis* nebyli pouhými zprostředkovateli antického vědění, nýbrž sami také přispěli k rozvoji přírodních věd. Tradice a inovace, textuální a empirické poznání, nebyly v renesanci v ostrém rozporu, naopak po dlouhou dobu koexistovaly, ať již vědomě či nevědomky. Renesanční epochu tak nelze považovat ani za období renovace, ani inovace; takové hodnocení by bylo značně trivializující. Daleko výstižnější je Debusovo vymezení renesance jakožto epochy „zdánlivých paradoxů“ (*seeming paradoxes*), jež zaujímal k antické tradici obdivný i kritický postoj (DEBUS, Allen, 1978, s. 7; srv. GRAFTON, Anthony, 1992, s. 115). „Zdánlivé paradoxy“ sice interpretaci renesančního myšlení znesnadňují, ale zároveň jej umožňují vykreslit ve větší plasticitě a varují tak před zjednodušenými charakteristikami.

Literatura:**Prameny:**

- ACOSTA, José de (1591): *Historia natural y moral de las Indias: en que se tratan las cosas notables del cielo, y elementos, metales, plantas y animales dellas y los ritos y ceremonias, leyes y gouierno y guerras de los Indios*. Barcelona.
- BACON, Francis (1990): *Nové organon*. Praha: Svoboda.
- BRUNO, Giordano (2007): *Magie, pouta a dialog renesančního filozofa*. Praha: Argo.
- DESCARTES, René (1992): *Rozprava o metodě*. Praha: Svoboda.
- GESSNER, Conrad (1604): *Historia animalium*, liber III. Francofurti.
- MONARDES, Nicolás (1580): *Primera y segunda y tercera partes dela Historia Medicinal: delas cosas que se traen de nuestras Indias Occidentales, que sirven en Medicina: Tratado dela Piedra Bezaar, y dela yerua Escuerçonera. Dialogo delas grandezas del Hierro, y de sus virtudes Medicinales; Tratado dela Nieve, y del bever Frio. Hechos por el Doctor Monardes, Medico de Sevilla; van enesta impression la Tercera parte, y el Dialogo del Hierro, nuevamente hechos, que no ha[n] sido impresos ha sta agora, do ay cosas grandes, y dignas de saber*. Sevilla.
- PETRARCA (1974): *Listy velkým i malým tohoto světa*. Praha: Odeon.
- PICO DELLA MIRANDOLA, Giovanni (2005): *O důstojnosti člověka = De dignitate hominis*. Praha: OIKOYMENH.

Další literatura:

- BLAIR, Ann (2006): Natural Philosophy. In: *The Cambridge History of Science, Vol. III: Early modern Science*. New York: Cambridge University Press, s. 365–406.
- BLEICHMAR, Daniela (2007): Books, Bodies, and Fields. Sixteenth–Century Transatlantic Encounters with New World. In: Schiebinger, L. – Swan, C. (eds.), *Colonial Botany. Science, Commerce, and Politics in the Early Modern World*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, s. 83–99.
- BURCKHARDT, Jacob (1912): *Kultura renesanční doby v Itálii I., II.*, Praha.
- COPENHAVER, Brian a SCHMITT, Charles (2002): Nature against Authority: Breaking Away from the Classics. In: *Renaissance Philosophy*, Oxford, New York: Oxford University Press, s. 284–328.
- DEAR, Peter (1995): *Discipline & Experience. The Mathematical Way in the Scientific Revolution*. Chicago: University of Chicago press.
- DEAR, Peter (2006): The Meanings of Experience. In: Park, K. – Daston, L. (eds.), *The Cambridge History of Science, Vol. III: Early modern Science*. New York: Cambridge University Press, s. 106–131.
- DEBUS, Allen (1978): *Man and Nature in the Renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ELLIOT, John Huxtable (2000): Europa y América en la época moderna, in: *La incorporación de las Indias al mundo occidental en el siglo XVI*. Granada: Universidad de Granada, s. 23–44.
- FINDLEN, Paula (2006): Natural History, in: Park, Katharine a Daston, Lorraine, eds., *The Cambridge History of Science, Vol. III: Early modern Science*, s. 435–468. New York: Cambridge University Press.
- FLÓREZ MIGUEL, Cirilo; GARCÍA CASTILLO, Pablo a ALBARES ALBARES, Roberto (1999): *El humanismo científico*. Salamanca: Caja Duero.
- FLOSS, Pavel (2001): *Mikuláš Kusánský: život a dílo renesančního filozofa, matematika a politika*. Praha: Vyšehrad.
- FLOSS, Pavel (1987): *Proměny vědění*. Praha: Mladá fronta.
- GRAFTON, Anthony (1991): Defenders of the Text. The tradition of Scholarship in an Age of Science, 1450–1800. Cambridge, London.
- GRAFTON, Anthony (1992): *New worlds, Ancient Texts: The Power of Tradition and the Shock of Discovery*. Cambridge: Belknap Pr. of Harvard Univ. Pr.
- HARRISON, Peter (1998): *The Bible, Protestantism and the Rise of Natural Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KRISTELLER, Paul Oskar (2007): *Osm filozofů italské renesance*. Praha: Vyšehrad.
- MIKKELI, Heikki (1992): *An Aristotelian response to renaissance humanism*. Helsinki: Societas Historica Finlandiae.
- NEJESCHLEBA, Tomáš (2008): *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*. Praha: Vyšehrad.
- NEJESCHLEBA, Tomáš (2008): Renesanční medicína: Academici versus Practici. In: L. Fialová – P. Kouba – M. Špaček (eds.), *Medicína v kontextu západního myšlení*, Praha: Karolinum.
- PINON, Laurent (2005): Conrad Gessner and the Historical Depth of Renaissance Natural History, in: G. Pomata – N. Siraisi (eds.), *Empiricism and Erudition in Early Modern Europe*, Cambridge, Mass.; London: MIT, s. 241–268.
- RUSSELL, Bertrand (1967): *A History of Western Philosophy*. New York: Simon & Schuster.
- OGLIVIE, Brian (2006): *The Science of Describing*. Chicago: University of Chicago Press.

